

2. Денисова Т.А. Зменшення репресій - зменшення рецидиву злочинів / Т.А. Денисова // Актуальные проблемы криминологии и криминальной психологии: сб. науч. статей. - Одесса: Феникс, 2007. - С. 68-76.

3. Дремин В.Н. Коррупционная практика: актуальные вопросы уголовно-правового воздействия / В.Н. Дремин // Правовые проблемы противодействия организованной преступности: сб. науч. статей. - Одесса: Феникс, 2005. - С. 99-109.

4. Дремин В.Н. Миграция и проблемы обеспечения криминологической безопасности в Причерноморском регионе / В.Н. Дремин // Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць. - О.: Фенікс, 2004. - Вип. 20. - С. 123-131.

5. Ігнатов О.М. Прояви організованої злочинності працівників правоохоронних органів / О.М. Ігнатов // Часопис Київського університету права. - 2011. - № 1. - С. 97-102.

6. Криминология: учебник / под общ. ред. А.И. Долговой. - М.: НОРМА-Инфра М, 1997. - 784 с.

7. Коломытц Д.М. Структурные особенности этнической преступности [Электронный ресурс] / Д.М. Коломытц // Научный обзор выступл. участн. науч.-практ. конф. "Организованная, преступность и этнические проблемы" (13 ноября 2003 года). - Режим доступа: <http://www.crime.vl.ru/index.php?p=1252&more=1>.

8. Тютін В.О. Особистість злочинця (представника етнічних меншин), який сприяє учасникам злочинних організацій та укриває їх злочинну діяльність [Електронний ресурс] / В.О. Тютін // Форум права. - 2011. - № 2. - С. 902-907. - Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11aomomc.pdf>.

*Тютін В.О.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Кримського інституту права
НУ "Одеська юридична академія"
Надійшла до редакції: 02.04.2013*

УДК 343.102

ПРОБЛЕМАТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Корупція в Україні набула ознак системного явища, яке поширює свій негативний вплив на всі сфери суспільного життя, все глибше укорінюючись у повсякденному житті як основний, швидкий і найбільш дієвий протиправний засіб вирішення питань, досягнення певних цілей. Масштаби поширення корупції загрожують національній безпеці України.

Згідно з пунктом 9 розділу V Національної антикорупційної стратегії на 2011-2015 роки для її реалізації необхідні узгоджені дії державних органів і органів місцевого самоврядування щодо вдосконалення системи спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції, а саме:

а) проведення аналізу діяльності спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції та вжиття за його результатами заходів щодо підвищення ефективності їх роботи;

б) формування єдиної правозастосовної практики правоохоронних і судових органів у справах, пов'язаних із корупцією;

в) запровадження спеціалізації прокурорів і слідчих у справах про злочини у сфері службової діяльності й професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних функцій та ін. [5].

Отже, активізація боротьби з кримінальною корупцією та одержанням неправомірної вигоди потребує створити алгоритм єдиного застосування правових норм у ході виникнення проблемних питань під час здійснення досудового слідства й судового розгляду кримінальних проваджень по вказаних кримінальних правопорушеннях, а також аналізу прогалин і колізій права в цій сфері з метою їх усунення.

Кримінальна відповідальність за скоєння протиправних дій, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди передбачена ст.ст. 368-370 Кримінального кодексу України (далі КК України) [2]. Однією з найважливіших слідчих (розшукових) дій, направлених на виявлення й фіксацію відомостей щодо обставин одержання неправомірної

вигоди є огляд місця події, яка згідно з ч. 3 ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України) [3] у невідкладних випадках може бути проведена до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

При проведенні огляду місця події щодо одержання неправомірної вигоди перед правоохоронними органами виникає ряд проблемних питань стосовно забезпечення права підозрюваного на захист - з одного боку, і протидії зловживанню підозрюваним правом на захист - з іншого боку.

Питання огляду місця події по такій категорії злочинів, як одержання неправомірної вигоди, висвітлено в юридичній літературі з точки зору відомих вчених-криміналістів і процесуалістів.

Дослідження проблематики розслідування кримінальних справ про хабарництво відтворені в працях В.І. Алексєйчук, Р.С. Белкіна, Д.І. Крупка, В.М. Ліщенко, М.І. Мельника, Я.Є. Мишкова, М.В. Салтевського, Л.П. Скалосуза, В.Ю. Шепітька та ін.

Водночас слід зазначити, що в методиці розслідування хабарництва не всі проблеми вирішені, а окремі аспекти ще й дотепер досліджені недостатньо, окрім того, у нашій державі відбувся ряд найважливіших змін кримінального й кримінально-процесуального законодавства, а саме: 13 квітня 2012 року Верховною Радою України був прийнятий новий КПК, а 18 квітня 2013 року - Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність зі стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією" [4], який вніс суттєві зміни в розділ XVII КК України й взагалі змінив термін "хабар" на "неправомірну вигоду".

На нашу думку, характер і якість змін сучасних нормативно-правових актів, що регулюють порядок розслідування кримінальних проваджень щодо одержання неправомірної вигоди, потребують ретельного вивчення.

Новий КПК України вніс істотні корективи в

© А.В. Холостенко, 2013

процесуальний порядок проведення огляду місця події в кримінальних провадженнях щодо одержання неправомірної вигоди, який потребує найдетальнішого роз'яснення. Тому метою й завданнями нашої статті буде проведення аналізу процесуального порядку огляду місця події по факту одержання неправомірної вигоди, зокрема забезпечення права підозрюваного на захист під час огляду, протидії зловживанню підозрюваним правом на захист, а також пропозиція шляхів нормативного врегулювання існуючих вад.

Дослідивши норми чинного КПК України, ми виклали проблемні аспекти алгоритму огляду місця події та інших процесуальних дій, що проводяться з участю підозрюваного.

Так, під час проведення огляду місця події після затримання особи на місці скоєння кримінального правопорушення за одержання неправомірної вигоди, відповідно до ст. 209 КПК України, особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишитися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. Згідно з частиною 1 ст. 42 КПК України підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК України, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Слід обов'язково звернути увагу на те, що слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність (ч. 6 ст. 237 КПК України). Крім цього, згідно з ч. 3 ст. 236 КПК України слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишати місце обшуку до його закінчення й вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку. Невиконання цих вимог також тягне за собою передбачену законом відповідальність.

На нашу думку, під час проведення огляду місця події або обшуку, після затримання особи на місці скоєння кримінального правопорушення, у разі, якщо затримана особа намагатиметься покинути місце огляду або обшуку, а слідчий, прокурор заборонить їй покидати місце проведення слідчої дії, то дії відповідного посадовця щодо затриманої особи необхідно розцінювати як застосування норм, передбачених ст. ст. 208-209 КПК України (особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою), і ні в якому випадку не застосування норм, передбачених ч. 3 ст. 236 і ч. 6 ст. 237 КПК України (заборона слідчим, прокурором будь-якій особі залишити місце проведення слідчої дії). Саме тому, якщо слідчий, прокурор заборонить особі, яка застигнута на місці вчинення кримінального правопорушення і є залученою для проведення огляду чи обшуку, з метою фіксації скоєного нею правопорушення, залишити місце проведення слідчої дії, то фактично, для особи, яка скоїла правопорушення, це буде момент затримання, а саме підкорення наказу службової особи залишатися поряд з нею.

Отже, з моменту затримання "на гарячому" особа стає підозрюваним і з цього ж моменту має в повному обсязі всі права підозрюваного, що передбачені ч. 3 ст. 42 КПК України, а саме:

знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують;

бути чітко й своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення;

на першу вимогу мати захисника й побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту - мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь захисника в проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених КПК України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, у тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату;

не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися відповідати на запитання та ін.

Після того, як підозрюваний виявить бажання запросити захисника до участі в зазначеній процесуальній дії, згідно з положеннями ч. 2 ст. 53 КПК України, якщо потреби в проведенні невідкладних процесуальних дій за участю захисника немає та коли неможливе прибуття захисника, обраного підозрюваними, обвинуваченим, протягом двадцяти чотирьох годин, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право запропонувати підозрюваному, обвинуваченому залучити іншого захисника.

Відтак, слідчий під час огляду місця події з участю особи, яка скоїла кримінальне правопорушення й була затримана "на гарячому", з моменту її фактичного затримання зобов'язаний своєчасно повідомити особі про її права як підозрюваного, з подальшим отриманням нею зазначених роз'яснень, і якщо підозрюваний заявить клопотання про залучення захисника для участі в проведенні огляду місця події, вся слідчо-оперативна група буде змушена чекати захисника й тільки з його участю проводити огляд місця події, а якщо захисник, обраний підозрюваним, все ж таки не прибуде до місця події, слідчий протягом двадцяти чотирьох годин може запропонувати підозрюваному залучити іншого захисника.

Вказані норми КПК дають можливість підозрюваному, зловживаючи своїм правом на захист, відтягнути час початку огляду місця події до двадцяти чотирьох годин, що може потягнути втрату слідів скоєння кримінального правопорушення. Окрім того, відповідно до ч. 3 ст. 278 КПК України в разі, якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню. Отже, у разі неприбуття протягом двадцяти чотирьох годин обраного затриманою особою захисника для участі в огляді місця події, така особа підлягає негайному звільненню й взагалі може покинути огляд місця події. Звільнена особа може переховатися від органів слідства з метою уникнення від кримінальної відповідальності, і, загалом, перспектива повідомлення про підозру зазначеній особі в подальшому буде дуже сумнівною.

У разі, коли слідчий не буде дотримуватися вказаного алгоритму, а саме: не повідомить затриманому про його права як підозрюваного, зокрема про участь захисника в проведенні допиту та інших процесуальних дій, буде проводити огляд місця події без участі захисника, за умови, що підозрюваний заявить клопотання про залучення захисника або допустить інші порушення права особи на захист, то відповідно до ст. 87 КПК

України докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією [1] та законами України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, - будуть недопустимими. Відомо, що недопустимий доказ згідно з ч. 2 ст. 86 КПК України не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення.

Отже, виникають істотні проблеми застосування кримінально-процесуального законодавства під час огляду місця події з участю особи, затриманої "на гарячому" при скоєнні кримінального правопорушення, які потребують нормативного врегулювання.

Найчастіше, на практиці особа, яка затримана на місці скоєння кримінального правопорушення, не отримує детального роз'яснення своїх прав як підозрюваного, а насамперед - права на участь захисника в проведенні допиту та інших процесуальних дій. Завдяки цьому затримана особа, не будучи чітко ознайомленою зі своїми правами, не заявляє клопотання про залучення захисника в огляді місця події й вказана процесуальна дія проводиться без участі захисника, що є істотним порушенням права особи на захист, а докази, отримані під час огляду місця події з порушенням права особи на захист, є недопустимими й не можуть бути використані при прийнятті процесуальних рішень, на них не може посилатися суд при ухваленні судових рішень.

Як нам відомо, під час судового розгляду ще не було прецедентів визнання недопустимими доказів, отриманих внаслідок порушення права затриманої особи на захист під час проведення огляду місця події, але це ускладнення може стати перед правоохоронними органами під час кримінального провадження, як на стадії досудового слідства, так і на стадії судового розгляду.

Досліджувана проблема може предстати перед стороною обвинувачення не тільки під час проведення огляду місця події, а й під час проведення будь-якої іншої процесуальної дії з участю особи, затриманої під час вчинення кримінального правопорушення, наприклад: затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України), зокрема обшуку затриманої особи (ч. 3 ст. 208 КПК України); обшуку (ст. 234 КПК) тощо. До речі, огляд місця події та інші процесуальні дії з участю особи, затриманої під час вчинення кримінального правопорушення, проводяться не тільки в кримінальних провадженнях по злочинах щодо одержання неправомірної вигоди, а й взагалі по всіх злочинах, пов'язаних із затриманням особи "на гарячому", серед яких можна виділити злочини, порядок розслідування яких вимагає проведення контрольованої та оперативної закупки (ст. 271 КПК України), а також використання заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів (ст. 273 КПК України).

Встановлено, що згідно з п. 3 ч. 4 ст. 46 Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації (далі - КПК РФ) [7] підозрюваний має право користуватися допомогою захисника з моменту, передбаченого пунктами 2-3.1 ч. 3 ст. 49 КПК РФ і мати побачення з ним наодинці конфіденційно до першого допиту підозрюваного, а відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 49 КПК РФ захисник бере участь у кримінальній справі з моменту фактичного затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину.

Захисник запрошується підозрюваним, обвинуваченим,

його законним представником, а також іншими особами за дорученням або за згодою підозрюваного, обвинуваченого. Підозрюваний, обвинувачений має право запросити кілька захисників. Якщо протягом 24 годин з моменту затримання підозрюваного або взяття підозрюваного, обвинуваченого під варту явка захисника, запрошеного ним, неможлива, то дізнавач або слідчий вживає заходів по призначенню захисника (ст. 50 КПК РФ).

Отже, у Російській Федерації можуть виникнути аналогічні проблеми щодо забезпечення права підозрюваного на захист, а також щодо протидії зловживанню підозрюваним правом на захист під час проведення процесуальних дій, пов'язаних із затриманням особи на місці скоєння злочину. Тому вказані правовідносини в Російській Федерації також потребують ретельного вивчення й вдосконалення.

Щодо вітчизняного законодавства, пропонуємо наступні шляхи вирішення проблеми, яку ми вивчаємо в нашому дослідженні.

У Кримінальному процесуальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., № 9-10, ст. 88):

частину 2 статті 53 викласти в такій редакції:

"2. Запросити захисника до участі в окремії процесуальній дії має право й сам підозрюваний, обвинувачений. Якщо потреби в проведенні невідкладних процесуальних дій за участю захисника немає та коли неможливе прибуття захисника, обраного підозрюваним, обвинуваченим, протягом трьох годин, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право залучити підозрюваному, обвинуваченому захисника";

статтю 209 викласти в такій редакції:

"Стаття 209. Момент затримання

1. Строк затримання особи обчислюється з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою, або з моменту фактичної заборони особі слідчим, прокурором залишати місце огляду чи обшуку";

частину 3 статті 236 викласти в такій редакції:

"3. Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності - іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала й надана її копія. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчинити будь-які дії, що заважають проведенню обшуку. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність. У випадку, якщо зазначена особа в подальшому буде затримана, строк її затримання обчислюється з моменту фактичної заборони залишати місце обшуку";

частину 6 статті 237 викласти в такій редакції:

"6. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність. У випадку, якщо зазначена особа в подальшому буде затримана, строк її затримання обчислюється з моменту фактичної заборони залишати місце огляду."

До того ж, з урахуванням нормативного врегулювання опрацьованого нами питання, є доцільним узагальнення Вищим спеціалізованим судом України з розгляду

цивільних і кримінальних справ практики застосування судами загальної юрисдикції при здійсненні судочинства в кримінальних провадженнях і надання рекомендацій з метою однакового застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм кримінального процесуального законодавства, уникнення неоднозначного його тлумачення під час здійснення кримінального провадження з метою забезпечення права підозрюваного на захист.

Проведений нами аналіз процесуального порядку огляду місця події по факту одержання неправомірної вигоди, надав нам можливість розробити певні пропозиції щодо врегулювання існуючих вад. Ми запропонували нову редакцію відповідних статей КПК України, сутність якої полягає в конкретизації моменту, з якого починається строк затримання особи, а також скорочення терміну запрошення захисника підозрюваним.

Таким чином, використання наведених нами рекомендацій щодо вдосконалення кримінально-процесуального законодавства сприятиме попередженню виникнення проблемних ситуацій під час огляду місця події по факту одержання неправомірної вигоди, сприятиме ефективному проведенню процесуальних дій, що здійснюються за участю підозрюваного і, як результат, запобігатиме отриманню доказів внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Консти-

туцією та законами України.

Література

1. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 25-26. - Ст. 131.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13 квітня 2012 року // Голос України. - 2012. - № 90-91.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України № 221-VII від 18 квітня 2013 року // Голос України. - 2013. - № 90.
5. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 року: Указ Президента України № 1001/2011 від 21 жовтня 2011 року // Урядовий кур'єр від 27.10.2011 - № 199.
6. Уголовно-процесуальний кодекс Российской Федерации: Закон Российской Федерации № 174-ФЗ от 18 декабря 2001 года // Российская газета. - 2001. - № 249.

*Холостенко А.В.,
кандидат юридичних наук,
начальник кафедри ОДУВС
Надійшла до редакції: 06.04.2013*

УДК [343.915: 343.226] (477)

ЩОДО ФАКТОРІВ ВЧИНЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Царенко О. О.

Жодний кримінологічний аналіз насильницьких злочинів, вчинених неповнолітніми, не обходиться без дослідження факторів вчинення таких злочинів. У кримінологічній літературі вказаний вище термін науковці майже не використовують, посилаючись на те, що він є більш філософським. Проте ми схильні дотримуватись дещо іншої точки зору, оскільки термін "фактор" (лат. "facere" - діяти, виробляти, примножувати) є збірним поняттям, яке об'єднує причини, умови, чинники та рушійну силу виникнення злочинної поведінки. Отже, дослідження факторів вчинення насильницьких злочинів неповнолітніми надасть можливість зрозуміти порядок утворення того імпульсу, що спонукає до вчинення протиправних дій, адже майже всі явища, зокрема й тяжка насильницька злочинність неповнолітніх, мають не тільки ряд причин, а й ряд умов, що сприяють настанню відповідного явища. Деякі з них безпосередньо не впливають на вчинення злочинів (час доби, погодні умови тощо), інші ж виявляються більш суттєвими для настання злочинного наслідку.

За характером впливу на свідомість неповнолітнього злочинця, фактори вчинення насильницьких злочинів варто класифікувати на загальні (типові) та спеціальні (не типові).

До загальних необхідно віднести:
біологічно-психологічні фактори;
економічні фактори;
соціологічні фактори;
правові фактори.

На нашу думку, блок біологічно-психологічних факторів вчинення насильницьких злочинів неповнолітніми є найбільш потужним, оскільки всі причини й

умови злочинності проявляються через індивідуальну психологію, свідомість підлітків, формуючи або підтримуючи антисоціальні погляди, бажання, прагнення. Із цього варто зробити висновок, що злочинність завжди пов'язана з психологічними факторами, а оскільки ми досліджуємо насильницьку злочинність неповнолітніх, тому варто враховувати біологічні властивості підліткового організму, який унаслідок свого віку є спеціальним суб'єктом злочину.

Підлітковий вік має певні особливості та різні стадії розвитку. Цей перехідний період характеризується різким піднесенням життєдіяльності, кардинальними змінами в організмі дитини, інтенсивним формуванням особистості, зростанням моральних та інтелектуальних сил і можливостей. Саме в цьому віці формуються перші переконання особистості.

Л. Макарова та Й. Гах [1, 20] довели, що з психолого-педагогічного погляду, крім складної гормональної перебудови організму, у підлітковому віці одночасно розвивається логічно-абстрактне мислення, посилюється коло почуттів і емоцій, відбуваються зміни головних мотивів діяльності, формується самостійна оцінка цінностей. Відбуваються значні зміни в соціальній сфері розвитку підлітка. Найсприятливішою умовою для його соціалізації є задоволення потреби в дорослості, яка є основним психологічним новоутворенням підліткового віку, мотиваційною стороною розвитку особистості, тією якістю, в якій відображається нова життєва позиція в ставленні до себе, людей і світу загалом.

Підлітковий вік називають перехідним тому, що відбувається перехід підлітка до дорослості не тільки у фізичному, психічному й соціальному аспектах, а і в